

تاریخ دریافت: ۹۷/۱/۲۹

فصلنامه علمی عرفان اسلامی

تاریخ پذیرش: ۹۷/۷/۱۱

سال هفدهم، شماره ۶۵، پاییز ۹۹

کارکردها و رمزهای عدد نمادین «سه» و جایگاه آن در کشف الاسرار میبدی

سعید فرزانه فرد^۱

علی دهقان^۲

چکیده

معنای حقیقی عدد و نقش هنری و نمادین آن در زندگی انسان نمود چشمگیری دارد. در مقوله‌بندی ایده‌ها و طبقه‌بندی موضوعات دینی، عرفانی، اخلاقی، علمی، هنری، ادبی، اساطیری، سیاسی، اجتماعی و در شمارش اشیا و سنجش پدیده‌ها، از اعداد نمادین و مقدس استفاده فراوانی می‌شود. نقش شماره «۳» در این میان - پس از عدد هفت - بیش از سایر اعداد است. به نظر می‌رسد این نکته پشتوانه فکری ویژه‌ای داشته باشد. از این رو شناخت آبخشور و دلایل این مسأله می‌تواند رمز بسامد بالای تقسیمات مبتنی بر عدد سه را تا حدی روشن کند و درک برخی ظرایف مربوط به آن را در متون عرفانی تسهیل نماید. بدین منظور در این مقاله نخست به سابقه و زمینه‌های کاربرد عدد «سه» پرداخته شده است. سپس موارد و روش‌های کاربرد «سه» در اثر عرفانی-ادبی کشف الاسرار و عده الابرار میبدی تحقیق و بررسی شده است. در نتیجه این مطالعه تحلیلی، مقام نمادین، مقدس، اساطیری و کهن‌الگویی عدد سه و توجه و تمایل به آن، بیش‌تر نمود می‌یابد. ساختار کلی و اجزای درونی تفسیر عرفانی کشف الاسرار بر اصل سه‌گانگی قرار دارد. توجه نویسنده آن به نماد «سه» در مقوله‌ها و مفاهیم سه‌گانه و تقسیم و تفریع موضوعات اصل اساسی این متن است. در کشف-الاسرار شیوه خاصی از کاربرد عدد سه دیده می‌شود که ویژگی انحصاری دارد.

کلید واژه‌ها:

متون عرفانی، اعداد رمزی، کشف الاسرار، عدد سه.

پرتال جامع علوم انسانی

^۱ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد سراب، دانشگاه آزاد اسلامی، سراب، ایران. نویسنده مسئول:

farzane.saeed@gmail.com

^۲ - دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

پیشگفتار

اعداد در زندگی انسان نقش زیادی دارد. مظاهر طبیعت مانند خورشید و ماه برای اندازه‌گیری اوقات روز، ماه و سال، انسان را برای ساختن یا دانستن اعداد و نقش آنها سوق داده است. «عدد کلمه‌ای است که در تعیین عدّه اشخاص و اشیا به کار رود و شماره آن را برساند» (نشاط، ۱۳۶۸: ۳۳). به گفته فیثاغورث «شناخت اعداد و منشأ گرفتن آنها از واحد، که بیش از "دو" است شناخت وحدت خدای تعالی است و معرفت خواص اعداد و طبقه‌بندی و ترتیب آنها معرفت موجودی است که خالق متعال آفریده و وسیله شناختن آفرینش او و نظم و ترتیب و طبقه‌بندی آن است» (همان: ۹).

نه تنها کمیت اشیا با اعداد تعیین می‌شود، در برخی علوم انسانی مانند روان‌شناسی و جامعه‌شناسی برای شرح و تفسیر امور کیفی آن را به کمیت تبدیل می‌کنند. «در فلسفه کیمیاگرانه، جهان اعداد، برابر با جهان خرد است. اعداد به تنهایی، کمی نیستند، بلکه حالت کیفی نیز دارند» (بهزادی، ۱۳۷۹: ۲۶). نیکوماخس و فیلولانس از شاگردان فیثاغورث اعتقاد دارند که «هر چیز که بتوان آن را شناخت عدد دارد، زیرا ممکن نیست بدون عدد چیزی را درک کرد و شناخت» (نشاط، ۱۳۶۸: ۲۵۹). علاوه بر اینها، اعداد از گذشته‌های دور در جامعه انسانی بخشی از نظام اسرار آمیز ارتباط با ستارگان و پدیده‌های طبیعی را در نقش نمادین و جادویی دلالت می‌کرده است.

اعداد در متون عرفانی کارکرد نمادین دارد. عرفا علاوه بر حروف، از اعداد برای بیان مفاهیم رمزی خود بهره زیادی برده‌اند. کشف الاسرار میبدی در این میان جایگاه ویژه‌ای دارد که بررسی کاربرد عدد «سه» در آن می‌تواند در شناخت هدف عرفانی کاربرد عدد سه مؤثر باشد.

طرح مسأله

از هنگامی که توجه به معنای نمادین و معانی اعداد در دانش‌های انتزاعی و رمزی مانند اسطوره و عرفان و هنر گسترش یافت، تفاوت میان اعداد زوج و فرد در معرض دقت قرار گرفت. «افلاطون همه اعداد زوج را شوم می‌دانست»؛ ویرژیل می‌گفت «خدا عدد فرد را می‌پسندد»؛ شکسپیر گفته است «الوهیت در اعداد فرد ساکن است؛ در سنت اسلامی نیز آمده است: «هر آینه خدا فرد (وتر) است و فرد را دوست دارد»». (شیمیل، ۱۳۹۱: ۲۶)

در میان اعداد فرد، عدد «۳» به لحاظ تکرار زیاد در امور متعدد زندگی، اهمیت خاصی یافته است. به مجرد اینکه چیزی به نوعی سازمان یافت، می‌توان، در آن نظامی سه گانه یا ثلاثی (آغاز،

میان، پایان) تشخیص داد و برای آنکه قابل فهم و معقول باشد، باید به سه عنصر فاعل، منفعّل و نسبت بین آن دو، یا کم و کیف و رابطه میان آنها، تجزیه و تفکیک شود. همه پدیده‌هایی که علم، به خوبی آنها را دریافته و شکافته است با این تمییز سه گانه قابل توجیه‌اند و از آنجا تا نمایش رمزی خدای خالق جهان، به صورت سه‌بر، گامی فاصله بیش نیست که تقریباً همه تمدن‌ها پیموده‌اند. از آنچه گذشت در می‌یابیم که رقم سه، باید رمز سازمان‌یابی و سازمان‌دهی، شده و در حق هرچه که سازمان یافته است کاربرد داشته باشد. (ستاری، ۱۳۸۷: ۲۱).

آهنگ‌های سه‌گانه در امور جزئی زندگی از یک نماد ویژه حکایت می‌کنند مانند سه رنگ چراغ راهنما، سه بار تکرار اخذ «وکالت» در هنگام عقد ازدواج، سه بار صلوات، سه بار شستن، سه وعده غذایی، سه نوبت نماز، سه شماره برای شروع حرکت در مسابقات، شلیک سه تیر برای ادای احترام و سه بار شیپور زدن در مراسم نظامی، سه قسمت عمده در آرایش سپاه (یمین، یسار، ساقه یا مرکز)، سه جهت اصلی چپ، راست و میانه، سه حرکت اصلی حروف، فتح، ضم، کسر...

در قصه‌ها و افسانه‌ها رقم ۳ از رقم ۷ نیز رایج‌تر است. به علاوه آن قدر معانی روی هم انباشته دارد که نمی‌توانیم به بررسی همه آنها بپردازیم (لوفردلاشو، ۱۳۸۶: ۲۲۰) و «در قرون وسطا آلبرت کبیر ادعا کرد که ۳ در همه چیزها هست». (شپمل، ۱۳۹۱: ۷۲)

گسترده‌گی قابل تأمل نقش عدد ۳ در تقسیمات مفاهیم و موضوعات گوناگون در برخی از متون ادبی نکته جالبی است که اندکی دقت در آنها حواس خواننده را در مطالعه متن به خود معطوف یا اصولاً مشغول می‌کند. این امر، مسأله تحقیق حاضر را شکل می‌دهد. کشف الاسرار و عده الابرار میبیدی در بخش تفسیر عمومی قرآن و در بخش تفسیر عرفانی و ذوقی آیات، از عدد سه برای مقوله‌بندی و تقسیم و شمارش مفاهیم استفاده فراوانی کرده است. این ویژگی پرسامد کشف الاسرار باعث شد که مطالعه نقش عدد سه در زبان و بیان انسان، نگارنده را به بررسی جایگاه نمادین و رمزی این رقم رهنمون شود.

پیشینه تحقیق

در باره اعداد و رموز آن تحقیقات قابل توجهی صورت گرفته است. در این میان، عدد «هفت» مرتبه برتری دارد. در این باره اثر دکتر محمد معین (تحلیل هفت پیکر نظامی، ۱۳۳۸)، مهمترین تحقیق شناخته شده می‌باشد. احمد آقاشریف در کتاب "اسرار و رموز اعداد و حروف"، رمز و انواع کاربرد اعداد را از شماره یک تا چهل گردآورده و در بخش آخر کتابش در باره رمز حروف (أ، ج، د، س، م، ن، ی) بحث کرده است.

کتاب «تصویر عدد در آیین عرفان» علی اکبر دلفی، به بیان رموز عددی، تفاسیر و تأویل‌های

مختلف آنها و به مسائل بازی با اعداد، طرح جداول و استفاده رمزی اعداد اختصاص دارد. آنه ماری شیمل کتابی با عنوان «راز اعداد» نوشته است که دیدگاه‌های برخی از اقوام شرق و غرب جهان را در باره راز اعداد نشان می‌دهد. این اثر با ترجمه (۱۳۹۱) خانم فاطمه توفیقی به وسیله دانشگاه ادیان و مذاهب قم منتشر شده است. آثار مختلف دیگری نیز در موضوع اعداد وجود دارد که بیشتر در باره عدد «هفت» بحث کرده‌اند:

معجم الاعداد، رموز و دلالات، (۲۹۴ق) جان. م صدقه، چاپ بیروت؛ اعداد سخن می‌گویند (۱۹۸۳)، حسام نقبایی؛ حساب جمل در شعر فارسی و فرهنگ و تعبیرات رمزی (۱۳۷۸)، مهدی صدری؛ مقاله «اعداد ریاضی در آینه اشعار»، کیهان فرهنگی، تیر و مرداد ۸۷، از محمود صلواتی تویسرکانی؛ مقاله «مفهوم برخی از اعداد در اساطیر و نزد اقوام کهن»، از خانم دکتر رقیه بهزادی، در نشریه کتاب ماه هنر، آذر و دی ۱۳۷۹؛ هفت در قلمرو تمدن و فرهنگ بشری (۱۳۷۹)، تالیف زهره والی؛ هفت در قلمرو فرهنگ جهان (۱۳۷۷)، موید شریف محلاتی؛ هفت رمز نمادین فروهر (۱۳۷۶)، رحیم چاوش اکبری.

اما در باره عدد «سه» به طور مستقل فقط در مقاله‌های زیر سخن گفته شده است:

۱- «جایگاه عدد سه در فرهنگ و آیینهای باستانی ایرانیان»، دکتر خیرالله محمودی، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز بهار، ۱۳۸۴.

۲- «اهمیت عدد سه با نگاهی به دیوان خاقانی» دکتر اسماعیل شفق و همکار، فصلنامه پژوهش‌های ادبی، پاییز ۱۳۸۸. کاربرد فراوان و گونه‌گون عدد «سه» و اقبال رشیدالدین ابوالفضل میبیدی به کاربرد آن در کشف الاسرار، می‌تواند تلقی تازه‌ای از کارایی نمادین عدد سه را به وجود آورد. مقاله حاضر، می‌تواند علاقه و توجه به ظرافت‌ها و دقایق موجود در استعمال عدد سه را در هر متنی، بویژه کشف الاسرار، برانگیزد.

کارکردهای عدد سه

اعداد در اصل نشانه‌های یک مفهوم بوده‌اند اما به تدریج خود اعداد مورد توجه قرار گرفت و بدین ترتیب برای پذیرش نقش نمادین مستعد گردید. تکرار اوراد خاص به تعداد معین، ترسیم اشکال خاص در معماری با اعداد، استفاده در هنر و موسیقی، تقسیم اوقات شبانه روزی، استفاده در علوم بویژه ریاضی و نجوم، از جمله موارد بی‌شمار کاربرد اعداد در زندگی بشر و علت توجه بدان تا حد تقدیس بوده است. تعیین دقیق کارکردهای عدد سه به دلیل گستردگی آن، به تحقیق دامنه‌دار

نیاز دارد اما شواهد در دسترس، کارکردهای زیر را می‌تواند به دست دهد:

۱- سنجشی

عدد «سه» در تقدیر امور و تقسیم زمان - پس از «هفت» - بیش از سایر اعداد نقش دارد. طول، عرض و عمق (ارتفاع)؛ مقادیرثلاثه (خط، سطح، جسم یا حجم)؛ اعداد ثلاثه (کامل، زائد و ناقص)، به این عدد وابسته‌اند. زمان در سه شکل گذشته، حال و آینده، نشان داده می‌شود.

ایرانیان سه‌گانه‌شماری داشته‌اند. «هخامنشیان یک نوع گاه‌شماری داشته‌اند که نام ایرانی بعضی از ماه‌های آن و نام عیلامی بعضی دیگر به دست ما آمد... گاه‌شماری دیگری که... آن را اوستایی قدیم می‌نامیم... گاه‌شماری سوم را «مجوسی» نامیده‌ایم که دستگاه نگهداری حساب تاریخ در مغرب و مرکز ایران بوده» (افشار، ۱۳۴۶: ۳۹۹-۳۹۵)

در اوستا آمده است که «سروش» که یکی از ایزدان بزرگ است - که به نظم جهان مراقبت دارد و پیمان‌ها را می‌پاید - سه بار در شبانه روز، جهان را می‌پیماید تا آفریدگان را نگاهیانی کند. (بهار، ۱۳۵۲: ۶۷). اعراب روزهای هر ماه را بر اساس تقسیم‌بندی‌های سه روزه و به تناسب شکل و موقعیت «ماه» در آن شب‌ها نام‌گذاری می‌کردند. آنان سه روز نخست هر ماه را غره سه،... می‌نامیدند (آقاشریف، ۱۳۸۳: ۸۱). کسری انوشیروان دستور داده بود خراج را سه دفعه بستانند (رک: نشاط، ۱۳۵۹: ۵).

به خاطر قداست این عدد، هر روز برای اقامه نماز به سه قسمت صبح و ظهر و شام تقسیم می‌شد (آقاشریف، ۱۳۸۳: ۷۲). نمازگاه‌های یهودیان صبح، نیمروز و شامگاه بود (تورات، ۱۷ و ۱۲؛ نقل از آقاشریف، ۱۳۸۳: ۸۷). در کیش مندایی‌ها نماز (بِراخه) در سه نوبت صبح و ظهر و عصر اقامه می‌شود (همان: ۹۲).

۲- توزیعی و شمارشی

خداوند کلام خود را سه قسمت کرده است؛ قسمتی را عالم و جاهل در می‌یابند و قسمت دیگر را تنها کسانی که صفای باطن دارند می‌فهمند و در نهایت قسمی دیگر از سخن خدا را جز خدا و راسخون در علم نمی‌دانند (امین، ۱۳۸۱: ۵۷، نقل از شفق، ۱۳۸۸: ۷۶). (۵۷).

فریدون جهان را بین سه فرزند خود، ایرج و سلم و تور تقسیم کرد و نوح نیز سه نژاد انسانی را به واسطه سه فرزند خود، حام و سام و یافث به وجود آورد.

در کیش زرتشتی «کستی را باید سه بار دور کمر بندند و این نیز به عدد سه اصل مزدیسنا، منش و گویش و کنش نیک می‌باشد». (چاوش اکبری، ۱۳۷۶: ۷۳)

در کتاب قوتاد قویلیگ (بخشی از آینه شهریاران) ترکی میانه، وزیر «بسیار ستوده» سه بار نزد پادشاه «کاملاً بیدار» می‌رود و سه مشاور دور پادشاه را گرفته‌اند (شیمل، ۱۳۹۱: ۹۰).
در دستور زبان عربی «کلمه را سه نوع می‌دانند». (نشاط، ۱۳۵۹: ۳) در متون ادب فارسی کلمه «سه» به صورت‌های مختلف مفرد و مرکب به کار رفته است. سه بر، سه پهلو، سه رود (سه تار)، سه بهر (یک ثلث)، سه سو (مثلث)، سه‌شش (اصطلاحی در نرد)، سه فرزند (سه موالید ثلاثه)، سه بیابان یعنی عالم ناسوت جبروت و لاهوت، و سه حد و سه زندان به معنی موالید ثلاثه، و سه دیودر معنی نفس سبعی و بهیمی و شیطانی (سنایی) از این مواردند و:

چون دوم کرد امر یزدانست چار تکبیر بر سه ارکانست

(سنایی)

دو دو عالم یکی کند صادق سه سه منزل یکی کند عاشق

(سنایی)

هر که نهد این جهان را سه طلاق همچو دزد چارسویش می‌کند

(عطار)

خداوند شمشیر و تحت و کلاه سه نوبت زن پنج نوبت گناه

(فردوسی)

در متون ادبی کهن برای شمارش از «سه دیگر»، به معنی سوم و سومین (عدد ترتیبی) -در پهلوی به صورت (Sitikar) - استفاده می‌شود:

سه دیگر که گیتی ز نابخردان پالود و بستد ز دست بدان فردوسی

(نشاط، ۱۳۵۹: ۶۲)

ترکیب «دوسه روز» که عدد تردیدی می‌گویند همان کاربرد را داشته است:

من مست و تو دیوانه ما را که برد خانه صد بار تو را گفتم کم خور دوسه پیمانہ

(مولوی)

یا وفا یا خبر وصل تو یا مرگ رقیب بود آیا که فلک زین دو سه کاری بکند

(حافظ)

در زبان عامیانه فارسی نیز ترکیبات و مشتقات «سه»، کاربرد زیادی دارد مانند: سومندش، سه آبه: (سه بار شسته)، سه تار زدن (یکجا فروختن)، سه قاب (نوعی بازی قمار)، سه کردن (کار را خراب

کردن)، سه کله (دارای مجموعه بسیار بزرگ)، سه گِرمه (سه گره) و... (آقاشریف ۱۳۸۳: ۱۰۰). سه سوت (فوری) و... سیکی، ساخته شده از سه یک، به کسر سین و اشباع یاء و به معنی نوعی شراب ثلثان شده است. (نشاط، ۱۳۵۹: ۷۰).

۳- کارکرد نمادین و رمزی

نمادسازی و رمزپردازی، فرآیند روانی کلی و جهان‌شمولی بوده و عبارت است از ادراک تشابهات و نسبت‌ها و عنصری مشترک، و تداعی معنای رمز با آنچه رمز نمایش می‌دهد و تصویر می‌کند (ستاری، ۱۳۸۷: ۳۶). ارنست کاسیر تأکید کرده که «نمایش سمبلیک، وظیفه فطری آگاهی انسانی و اساس درک ما از عملکردهای زبان، تاریخ، علم، هنر، اسطوره و دین است» (پورنامداریان، ۱۳۸۳: ۱۸).

عدد «سه» نماد مفاهیم متعددی است و در اسطوره، مذهب، فرهنگ و تمامی ایعاد و شوؤن زندگی انسان، «سه» کاربرد عمیق رمزی دارد. و «به تثلیث پدیده‌های طبیعی دلالت دارد» (شیمیل، ۱۳۹۱: ۷۲). به نظر ارسطو ۳ نخستین عددی است که می‌توان کلمه «همه» را برای آن به کار برد. کاری که سه بار صورت گیرد به قانون تبدیل می‌شود (همان: ۸۱). عدد سه، نشانگر نظام فکری و روحی در ارتباط با خداوند، کیهان و آدمی است (شوالیه و گبران، ۱۳۸۸: ج ۳: ۶۶۳). عدد سه تمثیلی است برای خلقت، و به همین دلیل بسیاری از اقوام، سه وجه (یا اقنوم) برای خدایی که جهان را از نیستی آفرید، قائلند. بناهای دینی نیز معمولاً سه بخشی هستند (شیمیل، ۱۳۹۱: ۸۳).

«عدد سه، سه مرحله از هستی را القا می‌کند: مادیت، معنویت، الوهیت. سه نشان دهنده ترکیب روحانی است و دلالت بر حل شدن تعارضاتی دارد که به سبب ثنویت ایجاد شده است. سه نشانه رشد وحدت است و از این رو به بهشت نیز مربوط می‌شود. (امامی، ۱۳۸۰: ۱۵۸). به مجرد اینکه چیزی به نوعی سازمان یافت، می‌توان، در آن نظامی سه گانه یا ثلاثی (آغاز، میانه، پایان) تشخیص داد.

در نگاره فروهر دو بال افزاشته (در حال پرواز) وجود دارد که هر بال آن پره‌های سه طبقه دارد و تمثیلی از پرواز فروهر انسان با بالهای اندیشه و گفتار و کردار نیک، به سوی موطن ازل و ابدی است (چاوش اکبری، ۱۳۷۶: ۶۳).

پیامبر اسلام به همراه سه فرشته و با گذشتن از مادران دهر (امهات سفلی که چهارتا می‌باشد) و طی کردن هفت آسمان و سیر کردن در دوازده برج فلکی، همه این زمان‌ها و مکان‌ها را می‌گذرد و به ابدیت و به خداوند می‌رسد که این، مرحله کمال می‌باشد. سه شعار پندار نیک (هومت)، گفتار نیک (هوخت) و کردار نیک (هورشت) مبنای اعتقادی زرتشتیان است.

۴- کارکرد قدسی و معنوی

ریشه تقدس یا نحوست برخی شمارهها در متون مذهبی است و برخی در باورهای اساطیری و کهن، در شعر فارسی از هر دو این باورداشت‌ها استفاده شده است و این تصورات به صورت عادت یا سنت ادبی در شعر همه شعرا از رودکی تاکنون جلوه کرده است (صلواتی تویسرکانی، ۱۳۸۷: ۵۳).

ورکند هر دو بندگیسو باز سه شب قدر برگشاید راز

(سنایی)

عدد سه نخستین عدد نیرومند است، همچنان که اگر تقسیم شود مرکزی به عنوان نقطه مرکزی تعادل باقی می‌ماند. «عدد یک، عدد دو را به وجود آورد و عدد دو، عدد سه و عدد سه، همه اعداد را ایجاد کرد» (بهزادی، ۱۳۷۹: ۲۸). در میان چینی‌ها، سه عدد مقدس، فرخنده، نخستین عدد فرد، عدد یانگ است. یهودیان اعتقاد تام و تمامی بر عدد سه داشتند، چنانکه لفظ قدوس همواره در سه مرتبه متوالی ذکر می‌شد، برکت نیز بر سه گونه بود و دانیال سه ساعت معین و مختص برای نماز و دعا داشت (هاکس، ۱۳۴۹: ۶۰۰، نقل از شفق، ۱۳۸۸: ۷۵). نمادهای عدد سه نزد مسیحیان عبارت است از تثلیث، روان، وحدت جسم و روح در انسان و در کلیسات... عدد سه عبارت از خوشبختی است. تمام چیزهای خوب سه تایی هستند (بهزادی، ۱۳۷۹: ۲۷). در نزد مصریان، عظمت سه‌گانه است (همان: ۲۸) و اهرام ثلاثه شاهد این مدعاست.

«سه» در خلق رموز عددی به تفاسیر و تأویل‌های مختلفی در می‌آید. مورد زیر جزوی از ده‌ها نمونه است: حرف لا از ابتدا تا انتها یک الف است که دو لام است و یک‌ها الف از حیث عدد ۱۱۱ و از حیث حروف ۳ جمعاً ۱۱۴ می‌شود (دلفی، ۱۳۶۲: ۳۱).

۴-۱. کارکرد اساطیری

آفرینش در اساطیر ایران به مراحل سه‌گانه تقسیم شده است: «از دوازده سال عمر جهان، سه هزار سال مینویی (غیرمادی)، سه هزار سال هرمزدی... و سه هزار سال سوم، دوران آمیختگی نور و ظلمت است که همین دوران ماست. در سه هزار سال پایانی، اهریمن اکار (غیرفعال) می‌شود اما هرگز نمی‌میرد. در این دوره، در سیر هر هزاره یکی از سه فرزند مینویی زردشت، هوشیدر، هوشیدرماه و سوشیانس ظهور می‌کنند» (اسماعیل پور، ۱۳۸۷: ۹۳). در بندهشن آمده که هرمزد نخست یک سوم این زمین را آفرید سخت چون سنگ، سپس یک سوم این زمین را گردآگند فراز آفرید. سدیگر، یک سوم این زمین را نرم گل فراز آفرید (بهار ۱۳۵۲: ۳۶).

در کشور غنای آفریقا، قبایل اکان و نزیما معتقد بودند که انسان سه جان-نفس- دارد. میگا، که

از طریق مادر انتقال می‌یابد و نمادی از خویشاوندی و نزدیکی مادری است، تئورو که از طریق پدر منتقل می‌شود و اکرا که نفسی روحانی-الهی است که از طریق یکی از ستارگان الاهی هفت گانه‌ای که بر روزهای هفته حکومت می‌کنند، اعطا شده است (صدقه، ۱۲۹۴: ۸۱).

در شاهنامه، خدایان مهرباب شاه کابلی، از نسل اژی دهاک است که ازدهایی است سه سر. در افسانه‌های ایرانی، داستان سه برادر که در طی آن دو شاهزاده بزرگ‌تر به محبوبیت برادر کوچک‌ترشان در نزد پدر حسد ورزیده به روایات گوناگون- او را به چاه می‌افکنند و با این حال برادر سوم سرانجام بیرون آمده به شاهی می‌رسد، به صور گوناگون ظاهر می‌شود. مانند فریدون و دو برادرش، ایرج و دو برادرش سلم و تور (بهار، ۱۳۵۲: ۴۸).

در روایات مسیحی آمده که سر پولس قدیس بعد از بریده شدن، سه بار پریدن گرفت و در سه جا افتاد و در هر سه جا چشمه‌ای از زمین جوشید. نیز پولس بعد از مرگش به آسمان سوم صعود کرد. (آقاشریف ۱۳۸۳: ۸۹).

رقم سه تقریباً در همه قصه‌ها یافته می‌شود: ماده گربه سفید، ملکزاده خانمی که به صورت ماده موش مسخ شد، ماده مرال جنگل، استخوان‌های یوسف (قصه یهودی)، سه آرزو، درخت اواز خون، مردی که پوستش پوست خرس بود، سه زن دوک ریس، سه وارث خوش اقبال، سه حماقت (قصه چینی)، سه پرتقال (قصه اندالوزیایی)، سه سرخ پوست قبیله سیو، و غیره (لوفردلاشو، ۱۳۸۶: ۲۲۲).

هرگاه شاهزاده خانمی مقرر می‌دارد که خواستارش باید در امتحاناتی کامیاب شود، شماره این امتحانات سه تاست و این بدین معنی است که برای نیل به ناخودآگاهی باید از سه مرحله اساسی استکمال نفس گذشت. سه ضربه‌ای که پریان در مواقعی خاص به زمین می‌کوبند به همان معنی است. هر کس در یکی از مراتب سه گانه، استحاله می‌یابد. پاریس در شهر تروا سه امتحان (انتخاب زیباترین از میان آتنا، هرا و آفرودیت) از سر گذراند، و ونوس (عشق)، پسیشه Psyche (حسن) را مجبور به انجام دادن سه کار کرد (همان).

۴-۲. دینی و اخلاقی

اعتقاد به سه گانگی در باره خدایان در ادیان و آیین‌ها یک الگوی شناخته شده است. از این نوعند: اقانیم سه گانه بابل (انو، ان لیل، انا)؛ خدایان سه گانه مصریان (ازیرس، ایزیس، هورس)؛ خدایان ایرلند باستان (بریال، اپوچار، ایوجاریا)؛ خدایان هندوان (ایندرا، اگنی وارونا، یا، برهما، ویشنو، شیوا)؛ خدایان کلدانیان (آسمان، زمین، زیرزمین)؛ خدایان سه گانه روم (سرس، ونوس، دیانا یا ژوپیتر، ژونون، مینروا)؛ و اقالیم سه گانه مسیحیت. (نقبایی، ۱۹۸۳: ۴، نقل از آقاشریف، ۱۳۸۳: ۹۳).

ایرانیان سه خدا داشتند؛ اهورا مزدا، اهریمن، میترا. در جزیره العرب سه بت صدا، صمودا و هرا.

و سه ایزد بانوی قمری لات، منات و عزى پرستش می‌شد. دیانت مانوی به سه گانه‌ای الهی اعتقاد داشت: خدای عظمت، مادر، حیات و انسان قدیم. در آیین بودایی سه‌گانه‌ای از بودا، دارما و سانگا تشکیل شده است (صدقه، ۱۲۹۴: ۸۵). در ایران باستان سه آتشکده مشهور و مهم در سه ناحیه قرار داشت که هر کدام به طبقه‌ای منسوب بود. اولی در بلخ، دومی در آذربایجان و سومی در اصطخر پارس (معین، ۱۳۸۸، ج ۱: ۳۰۹). در نگاره فروهر پایین کمر دامنی است که سه طبقه دارد و به سمت فرودین است. تمثیلی از آن است که بر عکس بالهای فروهر، اندیشه و گفتار و کردار زشت باعث سقوط انسان خواهد شد (چاوش اکبری، ۱۳۷۶: ۸۷).

در علوم دینی نیز سه‌گانه‌های نمادین رواج دارد. پل نويا در کتاب تفسیر قرآنی و زبان عرفانی سه جهت‌گیری اصلی در تفسیر اسلامی را از هم جدا کرده:

تفسیر سنی: شرح متن در سطح الفاظ؛ تفسیر شیعی: بیشتر تاویل و فراتر از معانی لفظ در جستجوی معانی پنهان است «که سر آن نزد اهل بیت است». تفسیر عرفانی: گونه‌ای تاویل که خود صوفیان آن را «استنباط» می‌خوانند. (احمدی، ۱۳۷۸: ۵۰۵). سوئندبرگ معتقد بود همچون سه آسمان اعلی، میانی، سفلی سه تاویل از کلام مقدس وجود دارد: معنای قدسی = فهم باطن باطن؛ معنای معنوی = مفهوم باطن متن؛ معنای طبیعی = معنای ظاهری (که به آن معنای ادبی می‌گوییم). (احمدی، ۱۳۷۸: ۵۰۵)

در فقه همه ادیان و آیین‌ها تقسیمات و مراتب سه‌گانه به کار گرفته شده‌اند: سه بار شستشوی دست و صورت و پا برای وضو، سه بار دست زدن به خاک در تیمم در آیین زرتشتیان؛ و منداپهها در هنگام وضو (رشامه)؛ (پایان نامه کارشناسی ارشد خانم شکرپیگی ۱۳۷۱، نقل از آقا شریف، ۱۳۸۳: ۹۲). سه ذکر «این بنده خدا... تعمیم شده است، به نام پدر و پسر و روح القدس». (همان: ۸۹). نمازهای یهودیان و منداپهها در سه نوبت صبح و ظهر و عصر اقامه می‌شود. (پایان نامه کارشناسی ارشد خانم شکرپیگی ۱۳۷۱، نقل از آقا شریف ۹۲). در وندیداد اوستا نیز آمده که روح مرده سه روز گرد جسد او گشته، سپس به وسیله باد، مانند برگ نامرئی به سوی پل چینوات برای رسیدگی به حساب و کتاب می‌رود (آقا شریف، ۱۳۸۳: ۸۲). خیرات و میرات زرتشتیان برای مرده در سه روز نخست پس از مرگ، همانند یونانیان، که ایشان نیز سه روز بر تربت مرده نان و شراب می‌آوردند. در حال حاضر نیز در ایران مرسوم است که روز سوم درگذشت را یادبود می‌گیرند.

کلمه یمکی ممکن است به معنی نماز و مخصوصا نماز شفاعت باشد ممکن است روزه‌ها یادبودی از شهیدانی بوده باشد که به خاطر آنها نماز شفاعت خوانده می‌شد از پنج روزه از روزه‌های مانوی سومی یا چهارمی به یادبود سه رئیس برگذار می‌شده که پس از مارسیسس به قتل رسیدند. این

را ممکن است سه یمکی دانست (افشار، ۱۳۴۶: ۳۵۴).

۴-۳. عرفانی

از گذشته‌های بسیار دور متفکران کوشیده‌اند ظهور واحد در کثرت را با اشاره ویژه به ۳ بیان کنند. در تاریخ ادیان نقش سه به تشکیل و ابداع تثلیث‌های فراوان و خدایان سه سر (tricephalic) و مظاهر و تجلی‌های سه‌گانه انجامید. اهورا مزدا سه جلوه دارد. سپندمینو، که نخستین و برترین جلوه اوست. بهمن و اردیبهشت. که این هر سه با گوهر و ذات اهورامزده یکی بوده و اهورا مزده پدر و آفریننده ایشان است (بهار، ۱۳۵۲: ۲۷). کتاب شریعت بودایی به سه بخش منقسم می‌گردد: سیر و سلوک و سیره و رفتار، پیام‌های بودا و سومی تعالیم بوداست. زندگی راهب بودایی به سه شرط انجام می‌گیرد: فقر، مدار، عزوبت (تنهایی و بی همسری). راهب بودایی، ریاضت روحی را در سکوت کامل و در انقطاع از تمام جهان، به مدت سه سال و سه ماه و سه روز ادامه می‌دهد (صدقه، ۱۲۹۴: ۸۶). در مارونیت، کشیش سه وظیفه به عهده دارد. بر ذات خود مسلط است، جانشین مسیح و برپادارنده اقنوم اوست و سوم آنکه رئیس ملت و واسطه ایشان با خداوند است. (همان: ۹۱).

مراتب یقین در حکمت ایرانی بر سه رتبه است: حق یقین، علم یقین، عین یقین. نفس در قرآن سه نوع است؛ اماره (یوسف: ۵۳)، لوامه (قیامه: ۲)، مطمئنه (فجر: ۲۷). در عرفان اسلامی، شریعت و طریقت و حقیقت سه مسیر به سوی حق‌اند. ذاکر و مذکور در ذکر، عاشق و معشوق در عشق به اتحاد می‌رسند و انسان‌ها از هر حیث در سه طبقه عوام، خواص و خاص الخصاص قرار دارند. متصوفه مسلمان به منازل سه‌گانه فنا و لقا و بقا اعتقاد دارند. همچنین برخی احوال صوفیه را به سه قسمت تقسیم کرده‌اند:

توبه: از کردار خود، از معرفت غیر، از خود بودن خود؛ مجاهده: جهاد با بدن، حفظ جوارح، جهاد قلبی یا حفظ دل از یاد غیر؛ زهد: ترک حظوظ نفسانی، ترک تعلقات دنیوی، ترک تصورات اخروی؛ ورع: از کلام، از حرکت نارواف از غیر خدا؛ تقوی: اهتمام در خدمت، دوام ذکر، صحت فکر؛ توکل: قبول حق، حصول مراد، وصال به صرف حق؛ ترتیب: علمی، عینی، وجودی؛ خوف: از عقوبت، از فراق، از غیرت؛ صبر: در ریاضات و طاعات، در تجلیات، در بقای میت؛ شکر: به قول به فعل، به حال؛ حیا: از تقصیر، از اسراف، از حلال؛ صدق: در قول، در فعل، در خلق؛ فقر: گذشت از نمود، از شهود، و از وجود. (رک: آقا شریف، ۱۳۸۳: ۹۴).

رمز اعداد در عرفان

کارکرد نمادین و رمزی اعداد، در تبیین مفاهیم عمیق عرفان اسلامی نقش بسزایی داشته است.

عدد یک، سه و هفت در این میان نمود بازی دارند.

عدد «هفت» مراحل عشق (طلب، عشق، معرفت، استغنا، توحید، حیرت، فنا) و مقامات عرفانی (توبه، ورع، زهد، فقر، صبر، توکل، رضا.. و) را توصیف می‌کند. «در عرفان نظری، عروج به سوی عرش الهی به واسطه فیض الهی و با گذر از لطائف هفت گانه ممکن است. این گذر به دو صورت قوس عروج و قوس نزول نشان داده می‌شود. در قوس عروج سالک از عوامل طبیعت، صورت، معنی، ملکوت، جبروت، لاهوت و ماهوت می‌گذرد و در قوس نزول از لطیفه حقیقه محمدیه آغاز و با گذر از مراتب لطیفه نفیسه نوح به لطیفه قالبیه آدم می‌رسد» (نورآقایی، ۱۳۷۸: ۷۷).

عدد «یک» جامع همه اعداد شمرده می‌شود. و «همه اعداد را در خود متحد می‌کند. اما هیچ کثرتی را نمی‌پذیرد» (شیمیل، ۱۳۹۱: ۵۳). نماد واحد ازلی است در اندیشه‌های عرفانی هند، نوافلاطونی و ادیان توحیدی یهودی، مسیحی و اسلامی، «خدای واحد فراتر از همه اشکال است، زیرا اشکال بیانگر کثرت هستند و هر کثرتی از آنجا که کثرت وحدت‌هاست، خود کثرت وحدت را مفروض می‌گیرد. چون خدا اصل و پیش‌فرض هر چیزی است، وحدت مطلق نیز هست» (همان: ۵۵). وحدت محوری‌ترین مسأله عرفانی است. به اعتقاد شیمیل (۱۳۹۱: ۳۰)، اخوان الصفا با تأثر از اندیشه‌های نوافلاطونی و فیثاغورسی، پیامبر صابیان را هرمس مثلث العظمه و متخصص عرفان عددی می‌دانستند و «می‌پنداشتند که علم الاعداد راهی برای درک اصل وحدت موجود در هر شیء و علمی فراتر از طبیعت و در عین حال ریشه همه علوم است. بدین ترتیب نسبت خدا به جهان یا نسبت موجود بسیط به وجود معادل نسبت ۱ به اعداد است» (شیمیل، ۱۳۹۱: ۳۰). بدین ترتیب «یک» در عدد «سه» تجلی یافته است «از زمان‌های بسیار دور متفکران کوشیده‌اند ظهور واحد در کثرت را با اشاره ویژه به ۳ بیان کنند» (همان: ۷۳).

در میان مسلمانانی که ذوق عرفانی دارند، امکان تبادل حروف و اعداد به عملیات بسیار پیچیده در قلم‌روهای تأویل قرآن، و غالباً در شعر بویژه در استفاده هوشمندانه از ماده تاریخ انجامیده است (همان: ۳۱).

کشف الاسرار و کاربرد عدد «سه»

تفسیر کشف الاسرار و عدةالابرار ریخته‌خامه ابی‌الفضل احمد بن سعید بن احمد مهریزد المیبیدی، از متون مهم ادبی قرن... در زبان فارسی به شمار می‌آید. این کتاب نگرشی است بر قرآن، «از پشت منشوری سه پهلو» (انزایی نژاد، ۱۹، ۱۳۶۴). تفسیر هر آیه در اثر مذکور در سه بخش نگارش یافته است: النوبة الاولى، در بر دارنده ترجمه آیات به پارسی با اختصار و دقت و امانتداری؛ النوبة الثانية، شامل تفسیر عمومی احادیث و گفته‌های مفسران، بحث در اشتقاق و ریشه معانی واژگان، بحث

صرفی افعال، نقش نحوی کلمات و نقل قرائت مختلف «و دیگر نوبت تفسیر گوئیم و وجوه معانی و قرائت مشهوره، و سبب نزول و بیان احکام و ذکر اخبار و آثار و نوادر که تعلق به آیت دارد و وجوه و نظایر و ما یجری مجراه» (میبیدی ۱، ۱۳۶۷)؛ و النوبه الثالثه، حاوی اسرار عرفانی، لطایف ادبی، تفننهای انشایی و رموز و اشارات ذوقی همراه سجع موزون است.

بخش سوم کشف الاسرار گرایش تأویلی و نمادین به قرآن را نشان می‌دهد. از همان ساختار کشف الاسرار، توجه نویسنده آن به نماد سه و مسأله سه‌گانگی آغاز می‌شود. مقوله‌ها و مفاهیم سه‌گانه و تقسیم موضوعات با عدد ۳ در متن نوبت دوم و سوم کتاب در مقایسه با تقسیمات مسائل و موضوعات به سایر اعداد مانند ۲ و ۷ و ۴۰ و ۷۰ آن قدر فراوان است که جایی برای تأمل باقی نمی‌گذارد. در این قسمت شیوه‌های کاربرد عدد سه در پنج جلد نخست کشف الاسرار ارائه می‌گردد. شواهدی که برای این موارد ذکر می‌شود، میزان توجه میبیدی را به عدد سه نشان می‌دهد. (شماره‌های یک رقمی ۱ تا ۵ نماینده جلد و شماره‌های دو رقمی و بالاتر، نشان دهنده صفحات کشف الاسرارند).

۱- کاربرد پنهان

کاربرد «سه» در کشف الاسرار یا مستقیم است یا غیر مستقیم. در نمونه‌های زیر عدد سه ذکر نشده است، اما شمار و تقسیم سه در همه آنها وجود دارد:

خلق در زمان مصطفی: بت پرستان، جهودان و ترسایان (۱/۲۹)، ذکر: عادت، حسبت، صحبت. (۱/۵۵۰)، آگاهی حال مزدور است، آشنایی صفت مهمان است، دوستی نشان نزدیکان است. (۱/۷۸۷)، مراتب طاعت: اعتقاد صافی، عبادت بدنی، عبادت مالی. (۲/۳۳)، روزیها ان است که وی داد... یکی را با دنیا داد، یکی با عقبی، یکی با مولی (۲/۳۰۵)، یکی دنیا خواست، یکی عقبی، یکی مولی (۲/۳۱۹)، توکل را اصلی است و شرطی و ثمرتی. (۲/۳۲۹)، اصبروا خطاب با نفس، صابروا با دل، رابطوا با جان (۲/۴۰۰)، الله اشارت به کمال قدرت، رحمن به عموم رحمت، رحیم بخصوص مغفرت. (۲/۴۱۵)، تدبیر: اندیشه در نفس و حال خود، در... که آن را... تدبیر گویند، در قران. (۲/۶۱۲)، انواع علوم: علم شریعت، طریقت، حقیقت. (۲/۷۷۴)، گفتار تثلیث در باره عیسی. (۳/۲۸۱)، از شرایط دعا: یکی لقمه حلال، دوم بیداری و هشیاری، سوم خوف و طمع. (۳/۶۴۱)، نور و چراغ خدا: چراغ سنت، معرفت، محبت. (۳/۸۰۸)، یاد کنندگان الله سه مرداند: یکی به زبان... کی به زبان و دل...، یکی به زبان خاموش و دل در او مستغرق. (۳/۸۳۳)، زایل کنندگان تذکر: فاما الخطا والهفوه و الطغیان تذهب تذکراً (۵: ۱۹۲)، اصابت صاعقه: قال ابو جعفر الباقر (ع) یصیب المسلم و غیر المسلم و لایصیب ذاکراً (۵: ۱۷۵)، روز تعطیل (جمعه، شنبه و یکشنبه) (۵: ۴۶۹)، مکان پس از

دنیا، رستاخیز و بهشت و دوزخ (۵: ۲۴۲)، منزهی خدا، از گمان نقص و پنداره (۵: ۳۴۹)، دیدار الله تعالی (دیداری عیانی، رازی نهانی و مهری جاودانی) (۵: ۷۵۸)، مقاطع حکم خدا (بوده، هست، بودنی) (۵: ۶۸۳)، «یهدی الیه من اناب» ای من آمن و تاب و رجع الیه (۵: ۱۹۱)، نشانه ایمان؛ شکر و صبر و رضا (۵: ۲۴۸)، هدی (ایمان، بصیرت و ایقان) (۵: ۶۵۷)، سنت شریعت: کسب و تجارت و حراثت (۵: ۲۴۵)، سوال در قبر؛ من ربک و ما دینک و من نبیک (۵: ۲۵۴) سوالات جهودان از پیامبرص: در باره اصحاب کهف، ذوالقرنین و روح (۵: ۶۱۳)، مشرق و مغرب و کسوف آفتاب نبوت (۵: ۵۸۵)، پیامبر مقتول: زکریا، یحیی، شعیا (۵: ۵۰۸)، شاه راه دین حق: اسلام سنت اخلاص (۵: ۲۱۸)، خنده و شادی و اعتراف به گناه اولیتر از گریه (۵: ۴۲۱)، حال بهشت: سماع و دیدار و شراب (۵: ۲۶۱)، نگاه به بهشت: دیده و دل و جان (۵: ۲۶۱)، صفت علی ع: صفا، حسن خلق، با حق بودن (۵: ۶۰۰)، هجرت؛ حرمت در خلوت، خجل بودن از خدمت، خود را در عین تقصیر دیدن با کثرت طاعت (۵: ۳۹۴)، باقیات صالحات (نماز، ذکر، اعمال صالحه) (۵: ۶۹۵)، خیرالاقوال: روی عن النبی ص سبحان الله و الحمد لله و لاله الا الله و الله اکبر (۵: ۶۳۴)، رحمت لحد بر مومن: فروح و ریحان و جنه النعیم (۵: ۶۵۴) ..

۲- کاربرد سنجشی

سه وعده خدا (۵: ۲۱۴)، اجل مسمی (۵: ۴۰۲)، سه صد سال توقف اصحاب کهف در غار (۵: ۶۷۸)، موعد آخرت (۵: ۷۰۷)، ودیعه بخشی مورق عجلی بعد از سه روز (۵: ۱۰۶)، سه روز فاصله میان آمدن برادران و یهودا (با پیراهن) به کنعان (۵: ۱۳۶)، سه روز ماندن یوسف در چاه (۵: ۲۲)، فرض روز شنبه (۵: ۴۶۸)، روز تعطیل (۵: ۴۶۹)، ساعات اوقات خضر (۵: ۷۱۸)، ثلث شب (۵: ۲۱۳)، زمان مرگ (۵: ۴۱۳) سه شبانروز ماندن بویزید (۱/۳۳۷)، سه روز زمان خواستن اسرافیل (۳/۶۴)، فرود آمدن جبرئیل به زمین (۵: ۲۱۴)، بیان طول راه (سه میل) (۵: ۶۴۸)، مبنای مقایسه صفات خدا با بشر (۵: ۲۱۶)، سه مرحله به مدینه (۲/۳۷۸)، طلاق (۵: ۵۳۹).

۳- کاربرد در حوزه مسائل زبانی، ادبی و بلاغی

معنی اتخاذ ارباب (۵: ۴۲۹)، سه معنای توکل (۵: ۲۰۰)، - سه معنی محو (۵: ۲۱۳). معنی ازواج (۵: ۴۱۵) معنای مبین (۵: ۴۴۹) معنی امت (۵: ۴۶۷)، معنی طائر (۵: ۵۲۸) معنی نمد (۵: ۵۳۳) معنی شطط (۵: ۶۵۸) معنای بارز (۵: ۷۰۱)، سه قول در معنی آیه (۵: ۴۰۲) قول مفسران (۵: ۲۹۱) قول در بای «فظموا بها»، (آیه ۵۹ بنی اسرائیل) (۵: ۵۷۴)، قول و نظر در باره یأجوج و ماجوج (۵: ۷۴۷)، تفسیر لاتقف ما لیس لک به علم، ۳۶ بنی اسرائیل (۵: ۵۵۵) تفسیر شاکله (۵: ۶۱۳) و تفسیر ذوقی شاکله (۵: ۶۲۶) تفسیر «یبلغا اشدهما» (۸۲/کهف) (۵: ۷۲۶) تفسیر جدالا (۵: ۷۰۵)، تأویل لاتقف ما

لیس لک به علم، ۳۶ بنی اسرائیل (۵: ۵۶۳)، سه جایگه در ایه (لله ما فی السموات و ما فی الارض (۲/۷۲۶)، کلمه مترادف (۵: ۵۳۰) مشتق وزر (۵: ۵۳۰) جناس: سریر، سرور و سر در وصف توسعه نبوت پیامبر اسلام (۵: ۵۸۵) کنایه کلمات (عون و ظهیر: العضد، الظهر، الید) (۵: ۷۰۴) مثال خداوند برای سختی امور (۵: ۵۷۰) تکرار سه عامل فهم قرآن روایت از پیامبر اسلام «روی عن النبی ص قال: من قرأ القرآن فی اقل من ثلث لم یفقهه اتلوه و ابکوا فان لم تبکوا فتباکو» (۵: ۶۳۲)، سه بار گفتن (۵: ۴۴۱) اعاده کلام (۵: ۴۶۷) تکرار کلام (۵: ۴۸۵) تکرار کلام (۵: ۵۴۱) تشبیه الابلاغ (۵: ۳۸۰) وجه شباهت درخت خرما به آدمی (۵: ۲۵۳)، قرائت (۵: ۲۹۳) قرائت (۵: ۴۴۴) قرائت (۵: ۴۴۹) قرائت (مکی، شامی، ابو عمر) (۵: ۷۰۱).

۴- کاربرد برای توزیع و تقسیم (گروه، طبقه، دسته، صنف، نفر، قوم، نوع، ویژگی و حالت، صفت):

صفات گروه‌ها (۵: ۳۵۹)، عصبه گروهی باشند از سه تا ده (۵: ۱۵) .. ساکنان بهشت (۵: ۲۱۳). معتبر برای استناد (۵: ۴۴۶) اهل ذکر (۵: ۳۸۹)، گروه انفاق کنندگان (۲/۲۸۳)، گروه‌های شهر اصحاب کهف از لحاظ اعتقاد (۵: ۶۶۶) عالمیان در حق دنیا سه گروهند (۵: ۱۶۷)، سه گروه خلق عالم (۳/۶۸۰)، اصحاب کهف (۵: ۶۶۷)، اصحاب رقیم (۵: ۶۴۴)، کراهیت در سجود اهل زمین: قومی به... (۵: ۱۷۶). قوم نوح عاد و ثمود (۵: ۲۲۹) قوم نوح عاد و ثمود (۵: ۲۷۶) قوم (ثمود عمالقه قحطان)، (۵: ۵۳۲)، قوم قری (۵: ۷۰۷)، فرقه‌های قوم یونس. (۴/۳۴۵)، هرکس به قدر خویش بر درجات و طبقات، (۵: ۱۹۲). طبقه دماغ (۵: ۴۳۳)، طبقات سیاسی (۵: ۶۴۷) طبقات علمی (۵: ۶۴۷)، صنف (۵: ۳۴۰)، حشر مردم در قیامت به سه صنف و گونه (۵: ۶۲۰)، ثلثون ابا (۵: ۲۲۹) اجزای آدمی (۵: ۶۱۳)، جزو وجود انسان (۵: ۳۱۰)، احسن الناس فراسه ثلثه (۵: ۳۶)، جهانداران (۵: ۱۹۹)، درختان دو ساق، سه ساق و چهار ساق (۵: ۱۵۵).

سه نوع اندیشه (۵: ۱۹۲)، مسبحان بی زبان (۵: ۱۹۴)، سه نهر از ریشه طوبا (۵: ۱۹۹)، سه عذاب «... فی الحیوه الدنیا» (۵: ۲۰۳)، سه عیش مومنان و صالحان (۵: ۲۰۷)، انواع جن (۵: ۷۰۳)، گونه عدل (۵: ۴۳۸)، گونه ایمان (۵: ۲۶۲)، اجرام آسمانی (۵: ۷۰۸)، آفریدگان (۵: ۷۰۸)، وارثان هزار فرزند در دنیا (۵: ۷۴۲)، نوع رخام (۵: ۴۸۰)، سه ضرب سؤال (۱/۵۹۳)، سه ضرب اعتصام (۲/۲۳۹)، اقسام محاسبیت (۲/۶۹۵)، اقسام تقوی (۲/۲۳۸) و (۴/۱۰)، رتبت تقوی (۲/۴۱۶)، رتبت انفاق (۲/۲۰۷)، اقسام استغاثت (۴/۲۳)، اقسام توانگری (۱/۷۳۸)، اقسام عزم (۲/۳۲۹)، قیام الساعه التی عندها... (۵: ۱۵۸)، درخت ذکر (۵: ۱۹۳)، جریان زیر درختان بهشت (۵: ۱۹۶)، ویژگی معبودی خدا (۵: ۳۹۸)، ویژگی امت (۵: ۴۶۶)، سه خصلت همه رسولان (۵: ۲۰۴)، خاصیت قرآن (۵: ۳۷۸) خصلت صابر (۵: ۲۲۷)، حالت انسان (۵: ۶۴۷)، حال امت پیامبر اسلام (۱/۲۱۰)، رنگ سگ اصحاب کهف (۵: ۶۴۹)، گرایش

دل بندگان(۵: ۳۱۰)، مشغولیت بندگان(۵: ۳۱۰)، درجات شفا(۴/۳۱۳)، صفت راه؛ بلند، بزرگوار و هموار(۵: ۳۰۹)، صفت بهشت(۵: ۲۶۰)، صفات گروهها(۵: ۳۵۹)، صفت غیر خدا(۵: ۴۱۷)، صفت فرزند اخرس(۵: ۴۱۸)، صفت شهر مدینه(۵: ۳۸۷)، وصف متقیان(۵: ۳۸۳)، صفات خدا: بوده هست بودن(۵: ۵۰۱)، صفت منکران آخرت(۵: ۵۶۱)، صفت و کار خالق(۵: ۵۶۵)، صفت علی ع(۵: ۶۰۰)، صفات خواجهگان(۵: ۷۰۸).

۵- کاربرد «سه» برای شمارش و مقوله‌بندی در موضوعات و حوزه‌های گوناگون:

۵-۱. موضوع دینی و اعتقادی

سه چیزی که فقط خدا می‌داند(۵: ۳۰۴)، منزهی خدا(۵: ۳۴۹)، آیه(۵: ۳۵۱)، آیه در حق سه نفر(۵: ۳۲۰)، انواع دیدار الله تعالی(۵: ۷۵۸)، ناتوانی برای خدا بودن(۵: ۵۷۳)، مسخرات خدا(۵: ۳۰۴)، قضا و تقدیر خدا(۵: ۵۰۸)، مقاطع حکم خدا(۵: ۶۸۳)، عطای خدا(۵: ۳۹۹) عطای خدا(۵: ۴۲۷)، عطای خدا به مومن(۵: ۶۵۸)، لطف خداوند(۵: ۵۶۵)، صفت یکتا گفتن(۵: ۴۰۴)، یکتا دانستن(۵: ۴۰۵)، نوع توحید(۵: ۴۰۵)، انواع توبه(۵: ۱۹۱)، نشانه ایمان(۵: ۲۴۸)، اعمال منجر به شیرینی ایمان(۵: ۶۶۲) هدی(۵: ۶۵۷)، شرط تقوا(۵: ۳۶۰)، شرط مومن که سه کار او شفای مردمان شود(۵: ۴۲۰)، شرطهای بیعت و فد ثقیف با پیامبر اسلام(۵: ۵۹۳)، در باره متقین و جنت(۵: ۱۹۰)، سنت شریعت(۵: ۲۴۵)، صبر بر ذوق علم(۱/۴۲۰)، تقلید(۱/۴۵۳)، طهارت ظاهر(۳/۴۶)، فایده نماز(۵: ۴۲۱)، فایده ذکر حمد و سبحان الله و... (۵: ۶۹۵)، سوال(۵: ۳۸۹) و (۵: ۴۵۰)، سوال در قبر(۵: ۲۵۴)، سوالات جهودان از پیامبر ص(۵: ۶۱۳)، استعاذه از سه چیز شیطان(۵: ۴۴۵)، بت(۵: ۴۴۶)، تسخیر محمد ص بر اصحاب(۵: ۴۴۸)، سرگذشت در معراج پیامبر(۵: ۵۰۴)، ذکر خروس آسمان در شب معراج(۵: ۴۸۹)، جهت‌های آفتاب نبوت(۵: ۵۸۵)، نسبت مدینه با پیامبر اسلام(۵: ۵۹۵)، نازل نشدن جبرئیل به پیامبر ص به روایتی(۵: ۶۷۶)، پیامبران مقتول(۵: ۵۰۸) الاولاد(۵: ۵۷۹)، راه حق(۵: ۳۶۱)، شاه راه دین حق(۵: ۲۱۸)، منازل اسلام(۲/۵۹)، شیوه پرداختن به حق(۵: ۵۶۳)، آیات خدا(۵: ۵۷۵)، راه نجات از مرگ(بیماری سخت)(۵: ۴۱۲)، سالکان راه عبودیت(۵: ۵۵۰)، مسیح حمد(۵: ۵۵۹)، شاهد قیامت(۵: ۵۳۵)، قیام به شکر(۵: ۲۵۹)، شادی(۵: ۴۵۱)، رزق(۵: ۴۲۳)، امنیت بهشت(۵: ۳۲۰)، حال بهشت(۵: ۲۶۱)، نگاه به بهشت(۵: ۲۶۱)، قال عبدالله بن مسعود: اکبر الکبائر ثلثه(۵: ۱۲۴)، قال ابن عباس عشر یوسف ثلث عشرات... (۵: ۷۰)، عیسی منعوا من ثلث سموات(۵: ۲۹۶)، سه دوزخی(۵: ۲۳۹)، دفعات تافتن آتش دوزخ(۵: ۴۹۱)، شرایع(۱/۳۸۸)، حروف عقل(۱/۴۴۲)، سه در نام اعظم(۱/۶۹۱)، غایت علوم قران(۱/۶۹۵)، لرزش مدینه از فتنه دجال(۲/۱۴۲)، سه بار خواندن ابوجهل توسط مصطفی ص. (۲/۳۱۷)، سه بار گفتن رسول خدا به

پیام بر خود به یمن (۲/۳۷۸)، سه خصلت کار رهی در پیروزی (۲/۳۹۸)، مجاهدان (۴/۵۹)، استغفار (۲/۴۵۲)، سه چیز غیر ملعون دنیا (۲/۵۹۷)، سه مرگ (۲/۵۹۹)، خطاب به ثالث ثلاثه -ها (۲/۷۹۰)، سه حوض آفریده شده در شخص (۳/۸۱۹)، سه بار ندای عمر به جوانی که مرده بود و سه بار جواب او (۳/۸۳۲)، سه گام رفتن عمر... (۳/۳۷۱)، ثمره درخت ایمان (۴/۳۹)، سه پاره شدن ماه در خواب ابوبکر (۴/۱۴۴)، ثلث هن اصل کل خطیئه... (۴/۱۵۱)، شگفتی کافران از سه چیز (۴/۲۵۳)، کار امت محمدص (۳/۳۱۱).

۲-۵. مسائل اخلاقی

سخن خیر (۵: ۳۷۸)، حسنه مهاجران (۵: ۳۸۸)، لذا یذ (۵: ۴۱۶)، شفا بخش (۵: ۴۲۰)، عمل نیک (۵: ۴۲۱)، عمل مؤمنان در برابر عذاب مشرکان (۵: ۴۶۲)، آزادگی (۵: ۳۳۱)، خبر در باره بر (۵: ۴۴۰)، منجیات (۵: ۴۵۲)، کبر سینه‌ها (۵: ۵۷۰)، باقیات صالحات (۵: ۶۹۵)، خیر الاقوال (۵: ۶۳۴)، رحمت لحد بر مومن (۵: ۶۵۴)، نوع بر (۵: ۴۳۹)، پند (۵: ۴۲۱)، توصیه (۵: ۵۴۴)، حدیث عمر (۵: ۵۳۵)، اعضای مسؤول آدمی (۵: ۵۵۵).

سوء (۵: ۴۰۱)، دفع (۵: ۴۰۷)، بلای سن چهل تا پنجاه (۵: ۴۱۳)، ضرر (۵: ۳۹۹)، عامل هلاکت (۵: ۴۳۴) مهلکات (۵: ۴۵۲)، اولئك الذين طبع الله على... (۵: ۵۶۱)، علامت منافقان (۴/۱۷۸)، مستوجبان قتل (۵: ۵۴۸)، شر (۵: ۶۱۲)، آفات ذکر (۱)، فقر (۵: ۶۱۲)، جهل (۵: ۴۴۸).

۳-۵. موضوع عرفانی

حال ابتدای ارادت (۵: ۴۲۳)، معاملات (۵: ۴۵۱)، صحت تجلی (۵: ۶۸۴)، توفیق (۵: ۶۹۶)، عبارات برای اظهار دوستی (۵: ۶۹۷)، جهاد با نفس (۵: ۲۶۱)، تهذیب نفس (۵: ۷۲۷)، تهذیب خوی (۵: ۷۲۸)، تهذیب دل (۵: ۷۲۸)، مادت تهذیب (۵: ۷۲۸)، ثمره تهذیب (۵: ۷۲۸)، تهذیب شونندگان در سفر (۵: ۷۲۷)، صحبت (۲/۶۲۳)، همچنین:

دوستی سه منزل است (۲/۹۴)، ذکر خدا را سه درجه است (۲/۱۱۳)، توکل را سه رتبت است (۲/۳۳۰)، زندگان سه کس اند (۲/۳۵۵)، ذاکران سه کس اند (۲/۳۹۶)، توحید مسلمانان میان سه حرف است (۲/۵۰۷)، مهاجران سه گروه اند (۲/۶۶۳)، طهارت باطن سه وظیفه است (۳/۴۷)، کوشیدن در انواب نوافل به سه چیز توان (۳/۱۲۱)، خوانندگان تورات بسی بودند لکن روشنایی آن بر دل عبدالله سلام و اصحاب وی تافت سه چیز را که در ایشان بود (۳/۱۳۸)، سه چیز نشان معرفت است (۳/۲۱۴)، کفارت طریقت به زبان اشارت سه قسم است (۳/۲۲۰)، نشان احرام دل سه چیز است و ثمره احرام احرام دل سه چیز است امروز، و سه چیز فردا (۳/۲۳۷)، چون پدر مجنون گفت که مهدتی غایب شود، وی برفت، روز سوم می آمد (۳/۲۷۳)، زندگان به حقیقت سه کس اند (۳/۳۴۶)،

ارادت سه قسم است (۳/۳۷۳)، نشان حیات سه چیز است (۳/۴۸۵)، بنده را سه نور به سه وقت در دل افکنند (۳/۴۸۵)، هرکه از در تصدیق و تسلیم در آید، وی را از سه شربت یکی دهند (۳/۵۴۳)، خداوند عالم را جل جلاله سه حمایتگاه است (۳/۸۳۱)، پیر طریقت گفت: الهی! از سه چیز که دارم در یکی نگاه کن (۴/۱۰۷)، دل و جان هر سه به دوست نگران شود (۴/۱۲۱)، ندای حق بر سه قسم است (۴/۱۳۱)، فقر بر سه رتبت است (۴/۱۶۸)، فقر سه مقام دارد (۴/۱۶۸).

۴-۵. مسائل متفرقه

مکان پس از دنیا (۵: ۲۴۲)، نواحی (۵: ۴۶۴)، تعبیر مسکن (۵: ۳۸۷)، خانه زنبور عسل (۵: ۴۱۱)، سایه (۵: ۴۲۸)، پوشش (۵: ۴۲۸)، درع (۵: ۴۲۹)، معاینه (۵: ۳۸۴)، محرومیت جسد (پیش از روح) (۵: ۴۶۳)، اناء (۵: ۴۸۶)، طائر جد (۵: ۵۲۸)، مواضع گردن (۵: ۵۲۸)، اختلاف آفریدگان (۵: ۵۷۲)، ستاره (۵: ۲۵۹)، اسباب قوام درخت (۵: ۲۶۲)، اولوالالباب (۵: ۲۸۱)، در آیه «کفی بالله شهیدا بینی و بینکم» (آیه ۹۶ بنی اسرائیل) (۵: ۶۲۰)، زینت زمین (۵: ۶۴۲)، سه کار کافری که پس از ایمان آوردن انجام داد (۵: ۲۰۷)، نفس و قلب و روح (۵: ۲۰۸)، نعمت (۵: ۳۶۰)، سه حظ نفس (۵: ۲۰۹)، سه استعداد شخص (۵: ۲۱۰)، سه نتیجه نیکی (۵: ۲۱۲)، حادثه (۵: ۳۹۰)، تضرع (۵: ۲۱۹)، ذکر تضرع (۵: ۵۰۹)، سه ورد شبلی (۵: ۲۰۸)، سوگند (۵: ۲۲۰)، تاریکی (۵: ۲۲۴)، سه فرزند یوسف (۵: ۱۳۸)، شهادت گفتن/دادن خلق (۳/۳۲۳)، سه دارایی سه گروه (۵: ۳۱۰)، دارایی مادی انسان (۵: ۶۵۸)، دارایی معنوی انسان (۵: ۶۵۸)، الاموال ربا (۵: ۵۷۹)، علم (۵: ۳۹۴)، فراست (۵: ۳۳۴)، وسیله کسب یقین (۵: ۳۴۵)، قضا (۵: ۳۲۴)، سه وجه قرائت ملک یوم الدین (۱/۱۴)، قاری (۵: ۵۴۹)، (۵: ۶۲۱، ۶۱۸)، (۵: ۶۶۱)، (۵: ۶۹۱)، (۵: ۶۹۲)، محدث (۵: ۵۹۵)، مفسر (۵: ۵۹۶)، حاجت زلیخا به یوسف (۵: ۸۹)، خواسته مشرکان از پیامبر (۵: ۲۰۰)، سبب علاقه زلیخا به یوسف (۵: ۹۰)، دلایل نامیده شدن برخی افراد به نام مادر (۵: ۵۹۱)، دلیل بکاء (۵: ۶۳۱).

۶- شیوه‌هایی که کاربرد «سه» در کشف الاسرار را متمایز و قابل توجه کرده چنین است:

۶-۱. کاربرد پنهان: کاربرد «سه» گاهی در کشف الاسرار بدون ذکر عدد سه، تقسیم‌بندی (رک: متن مقاله).

۶-۲. نام یک نفر را می‌آورد و با فعل جمله را تمام می‌کند تا نام سه نفر دیگر را بیاورد. برای اینکه چهار نباشد و عدد سه رعایت شده باشد: قرائت نافع است و ابن کثیر و ابوعمر و ابوبکر (۵: ۵۹۵). عکس این نیز هست یعنی سه نفر را می‌آورد و جمله را با فعلی تمام می‌کند سپس نفر چهارم را ذکر می‌کند.

۶-۳. دو نفر را می‌آورد و جمله را تمام می‌کند، سپس شماره یا نفر یا مرتبه سوم را ذکر می‌کند:

میان ایشان (یوسف و زلیخا) سخن دراز شد و شیطان سوم ایشان در کار ایستاده (۵: ۵۹).

۴-۶. آوردن سه در سه: برای موردی سه جزو ذکر می‌کند، سپس برای احراز هر کدام شرطی بیان می‌کند پس از آن به لزوم مجاورت آن شرط برای هر جزو اشاره می‌کند و در نهایت وظایف حایزان و صاحبان آن سه امر را بر می‌شمارد: بدانکه شاه راه دین حق سه چیز است: اسلام و سنت و اخلاص. در اسلام خائف باش و در سنت راجی و در اخلاص محب، اسلام از خوف چاره نیست و سنت بی رجا نیست و اخلاص جز مایه محبت نیست، خائف را گویند می‌ترس، راجی را گویند همی جوی، محب را گویند همی سوز... خائف را خطاب این بود که لاتخف... و راجی را گویند لاتحزن... و محب را گویند ابشر (۵: ۲۱۸)، سه چیز اندر سه محل در نماز (۱/۶۵۲).

۵-۶. آوردن سه دوتایی: یک مقوله را ذکر می‌کند و پس از آن سه جفت کلمه را برای توضیح آن بر می‌شمارد. به عبارت دیگر، موصوفی را ذکر می‌کند و پس از فعل جمله، دو کلمه مترادف برای معنی یا توضیح آن می‌آورد. این روش در سه جمله معطوف تکرار می‌شود: جهانداران که در جهانند مومن و کافر، مخلص و منافق، صدیق زندیق (۵: ۱۹۹)، یا آدم اسکن انت و زوجک الجنه... جنس با جنس داد، و خلق در خلق بست، و شکل در شکل ساخت (۳/۵۸۸).

و در سه جمله متوالی مقوله‌ای را ذکر، سپس حالت و صفتی را برای هر یک بیان می‌کند: انشاء آفریدن به ابتدا بی مثالی و معیاری، و اختراع آفرین است بی سببی، و خلق بر تقدیر و ترتیب. (۳/۵۰۷).

۶-۶. جمله یا عبارتی را به طور کامل بیان می‌کند، سپس آن را در سه جمله دیگر تفسیر می‌کند: بسم الله الرحمن الرحیم: ما استقلت القلوب الا بسماع بسم الله، ما استنارت الارواح الا بوجود جمال الله، ما طربت الشباح الا بشهود جلال الله (۵: ۱۶۴).

۷-۶. در توصیف یک کلمه، یک صفت را با سه عدد مختلف تکرار می‌کند: درختان دو ساق، سه ساق و چهار ساق (۵: ۱۵۵).

نتیجه‌گیری:

هر چیز که بتوان آن را شناخت عدد دارد. نه تنها کمیت اشیا با اعداد تعیین می‌شود، در برخی علوم انسانی برای شرح و تفسیر امور کیفی آن را به کمیت تبدیل می‌کنند. اعداد از دیرباز در جامعه انسانی بخشی از نظام اسرار آمیز ارتباط با ستارگان و پدیده‌های طبیعی را در نقش نمادین و جادویی دلالت می‌کرده است. از هنگامی که توجه به معانی نمادین اعداد گسترش یافت، تفاوت میان اعداد زوج و فرد مورد توجه گرفت و گفتند «الوهیت در اعداد فرد ساکن است» و «هر آینه خدا فرد است و فرد را دوست دارد».

در میان اعداد فرد، عدد «۳» به لحاظ تکرار زیاد در امور متعدد زندگی، اهمیت خاصی یافته است. به مجرد اینکه چیزی به نوعی سازمان یافت، می‌توان، در آن نظامی سه‌گانه را تشخیص داد و برای آنکه قابل فهم و معقول باشد، باید به سه عنصر تقسیم کرد.

عدد «سه» در تقدیر امور و تقسیم زمان - پس از «هفت» - بیش از سایر اعداد نقش سنجشی دارد. «سه» نخستین عددی است که می‌توان کلمه «همه» را برای آن به کار برد. بنابراین این در تقسیم و شمارش مقولات مختلف نقش چشمگیری دارد. عدد «سه» دارای کارکرد هنری و ادبی است.

عدد «سه» در اسطوره، مذهب، فرهنگ و تمامی ایعاد و شوون زندگی انسان، کاربرد عمیق رمزی دارد. رقم سه تقریباً در همه قصه‌ها، افسانه‌ها و اسطوره‌ها یافته می‌شود. در علوم دینی، مسائل اخلاقی و عرفان نیز سه‌گانه‌های نمادین رواج دارد. در مسائل اجتماعی و علمی، مقوله‌بندی با عدد «سه» بسیار شایع است. عدد سه در روابط انسانی، سنن و آداب و باورهای مردم جهان کاربرد فراوانی داشته است.

در کشف‌الاسرار تفسیر هر آیه در سه بخش نگارش یافته است. از طرز ساختار این اثر، توجه نویسنده آن به نماد «سه» و مسأله سه‌گانگی آغاز می‌شود. مقوله‌ها و مفاهیم سه‌گانه و تقسیم موضوعات با عدد ۳ در متن نوبت دوم و سوم کتاب در مقایسه با تقسیمات مسائل و موضوعات به سایر اعداد مانند ۲ و ۷ و ۴۰ و ۷۰ آن قدر فراوان است که جایی برای توجه به سایر اعداد باقی نمی‌ماند. مانند: کاربرد سه برای سنجش امور، کاربرد آن در حوزه مسائل زبانی، ادبی و بلاغی همچون معناکردن، تفسیر، تأویل، قرائت، اشتقاق، کنایه، تشبیه، تمثیل، تکرار و مانند آنها؛ برای توزیع و تقسیم (گروه، طبقه، دسته، صنف، نفر، قوم، نوع، ویژگی و حالت، صفت)؛ برای شمارش و مقوله‌بندی در موضوعات و حوزه‌های گوناگون (دینی و اعتقادی، اخلاقی، عرفانی، و مسائل متفرقه).

در کشف‌الاسرار شیوه خاصی از کاربرد عدد سه دیده می‌شود: کاربرد پنهان «سه» بدون ذکر عدد؛ آوردن یک مورد در جمله نخست و سه مورد دیگر در جمله دوم و بر عکس آن، برای رعایت عدد «سه»؛ آوردن دو مورد در جمله نخست و مورد سوم در جمله بعدی؛ آوردن سه تفسیر برای مورد ذکر شده در جمله اول؛ تکرار یک صفت با سه عدد مختلف؛ آوردن مقوله‌ها به شیوه سه در سه و سه دوتایی.

منابع و مأخذ:

- ۱- آقاشریف، احمد، (۱۳۸۳)، اسرار و رموز اعداد و حروف، تهران: نشر شهید سعید محبی.
- ۲- احمدی، بابک، (۱۳۷۸)، ساختار و تاویل متن، چاپ چهارم، تهران: نشر مرکز.
- ۳- اسماعیل پور، دکتر ابوالقاسم، (۱۳۸۷)، اسطوره بیان نمادین، چاپ دوم، تهران: سروش.
- ۴- افشار، ایرج، (۱۳۶۴)، بیست مقاله تقی زاده، چاپ دوم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ۵- امامی، صابر، (۱۳۸۰)، اساطیر در متون تفسیری عرفانی، تهران: گنجینه کتاب.
- ۶- بهزادی، رقیه، (۱۳۷۹)، «مفهوم برخی از اعداد در اساطیر و نزد اقوام کهن»، کتاب ماه هنر، آذر و دی ۱۳۷۹، صص ۲۸-۲۶.
- ۷- بوکهارت، تیتوس، (۱۳۷۲)، رمز پردازی، ترجمه جلال ستاری، تهران: سروش.
- ۸- بهار، مهرداد، (۱۳۵۲)، اساطیر ایران، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- ۹- پورنامداریان، تقی، (۱۳۸۳)، رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی، چاپ پنجم، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۱۰- خاتمی، محمد، (۱۳۷۶)، فراماسونری، چاپ دوم، تهران: کتاب صبح.
- ۱۱- چاوش اکبری، رحیم، (۱۳۷۶)، هفت رمز فروهر، تهران: مرکز نشر صدا.
- ۱۲- دلفی، علی اکبر، (۱۳۶۲)، تصویر عدد در آئینه عرفان، تهران: چاپخانه کاویان.
- ۱۳- ستاری، جلال، (۱۳۸۷)، اسطوره و رمز، (مجموعه مقالات ترجمه ستاری)، چاپ سوم، تهران: سروش.
- ۱۴- شریعت، محمدجواد، (۱۳۶۳)، فهرست تفسیر کشف الاسرار و عده الأبرار، امیر کبیر، تهران.
- ۱۵- شفق، اسماعیل و نیازی، علیرضا، (۱۳۸۸)، «اهمیت عدد سه با نگاهی به دیوان خاقانی»، فصلنامه پژوهشهای ادبی، سال ۶، شماره ۲۵، پاییز ۱۳۸۸، صص ۹۰-۷۱.
- ۱۶- شوالیه، ژان و آلن گبران، (۱۳۸۸)، فرهنگ نمادها، ج ۳، ترجمه سودابه فضایی، تهران: جیحون.
- ۱۷- شیمل، آنه ماری، (۱۳۹۱)، راز اعداد، ترجمه فاطمه توفیقی، چاپ چهارم، قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب.
- ۱۸- صدقه، جان. م، (۱۲۹۴ق)، معجم الأعداد، رموز و دلالات، بیروت: مکتبه لبنان ناشرون.
- ۱۹- صلواتی تویسرکانی، محمود، (۱۳۸۷)، «اعداد ریاضی در آئینه اشعار»، کیهان فرهنگی، تیر و مرداد ۸۷، شماره ۲۶۲-۲۶۱، صص ۵۵-۴۹.
- ۲۰- گریمال، پیر، (۱۳۵۶)، فرهنگ اساطیر یونان و روم، ترجمه احمد بهمنش، چاپ دوم، تهران: امیر کبیر.
- ۲۱- لوفر دلشوو، م. (۱۳۸۶) ف زبان رمزی قصه‌های پریوار، ترجمه جلال ستاری، چاپ دوم، تهران: انتشارات توس.
- ۲۲- معین، محمد، (۱۳۸۸)، مزدیسنا و ادب پارسی، جلد اول، چاپ پنجم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- ۲۳- میبیدی، رشیدالدین ابوالفضل، (۱۳۶۱)، کشف الاسرار و عده الابرار، جلد ۱، به سعی و اهتمام علی اصغر حکمت، چاپ چهارم، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران.
- ۲۴- -----، (۱۳۶۱)، کشف الاسرار و عده الابرار، جلد ۲، به سعی و اهتمام علی اصغر حکمت، چاپ چهارم، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران
- ۲۵- -----، (۱۳۶۱)، کشف الاسرار و عده الابرار، جلد ۳، به سعی و اهتمام علی اصغر حکمت، چاپ چهارم، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران
- ۲۶- -----، (۱۳۶۱)، کشف الاسرار و عده الابرار، جلد ۴، به سعی و اهتمام علی اصغر حکمت، چاپ سوم، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران
- ۲۷- -----، (۱۳۶۱)، کشف الاسرار و عده الابرار، جلد ۵، به سعی و اهتمام علی اصغر حکمت، چاپ سوم، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران
- ۲۸- نشاط، سید محمود، (۱۳۵۹)، شمار و مقدار در زبان فارسی، تهران: دانشگاه تهران.
- ۲۹- -----، (۱۳۶۸)، شمار و مقدار در زبان فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۳۰- نورآقایی، آرش، (۱۳۷۸)، عدد، نماد، اسطوره، تهران: نشر افکار.

Functions and codes of the symbolic number "three" and its place in Meybodi's *Kashf-ol-Asrar*

Saeed Farzane Fard, Assistant Professor, Persian Language and Literature Department, Islamic Azad University, Sarab Branch, Sarab, Iran, corresponding author¹

Ali Dehghan, Associate Professor, Persian Language and Literature Department, Islamic Azad University, Tabriz Branch, Tabriz, Iran

Abstract

The true meaning of numbers and their artistic and symbolic role in human life have a remarkable manifestation. Symbolic and sacred numbers are widely used in categorizing ideas and classifying religious, mystical, moral, scientific, artistic, literary, mythological, political, social issues, and in counting objects and measuring phenomena. In this regard, the role of the number "three" after number "seven" is more highlighted than other numbers. This seems to have a special intellectual underpinning. Therefore, knowing the source and the reasons for it can shed some light on the secret of the high frequency of divisions based on the number three and facilitate the understanding of some of its subtleties in mystical texts. For this purpose, in this article, first, the background and context of application of the number "three" have been discussed. Then the cases and methods of using "three" in the mystical-literary work of *Kashf-ol-Asrar* and *Oddat-ol-Abrar* written by Meybodi have been studied. As a result of this analytical study, the symbolic, sacred, mythological and archetypal position of the number three and its attention and desire for it become more apparent. The general structure and internal components of the mystical interpretation of *Kashf-ol-Asrar* are based on the principle of trinity. The author's attention to the symbol "three" in the three categories and concepts and the division and subtraction of the subjects is the basic principle of this text. In this book, a special way of using the number three can be seen, which has an exclusive feature.

Keywords:

mystical texts, symbolic numbers, *Kashf-ol-Asrar*, number three.

¹ : farzane.saeed@gmail.com